

Ergenlerde Karar Verme Becerisini Etkileyen Faktörler

Jale ELDELEKLİOĞLU*

ÖZET

Günlük yaşamın hızlı temposu içinde sağlıklı kararlar verebilme kişiyi amacına ulaştırın en önemli faktörlerden birisidir. Karar verme tüm bireylerin günlük faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. İyi bir karar bireyin yaşamında olumlu sonuçlara yol açıp onun, başarılı ve mutlu bir birey olarak yaşamasını sağlamayabildiği gibi, yanlış kararlar da bireyin başarısız ve mutsuz olmasına neden olabilir. Sağlıklı karar verme toplumumuzun en etkin kesimi olan gençlerimiz açısından ele alındığında genç kuşağın bu beceriyi geliştirebilmesi üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada sağlıklı karar verme ve ergenlerde bu becerinin gelişmesini etkileyen çeşitli faktörler (yaş, aile, okul) incelenmiş ve bazı öneriler sunulmuştur.

SUMMARY

In rapid tempo of daily life effective decision making is one of the most important factors that leads the people to reach his/her aims. Decision making has an important place in daily activities of all people. An effective decision making causes positive effects on the people's life and makes people more happy, and successful, but uneffective decisions make people unhappy and unsuccessful. When it was taken into account that, the decision making process of adolescence who are the most effective part of our society, decision making skills. It must be underlined the development of the youngs.

In this study, effective decision making process and the factors (age, family, education) that effect the development of decision making skills of adolescents are discussed and some suggestions are made.

Key Words: Adolescence, Decision Making.

---

* Dr.: Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.

GİRİŞ

Karar verme genel olarak birçok seçenek arasından birisine yönelme olarak tanımlanmaktadır. Sağlıklı karar verme ise, seçenekler dizisi içinden en uygun seçimi yapabilme, her seçeneğin getireceği olumlu ve olumsuz sonuçları dikkatlice tartabilme, seçenekler hakkındaki bilgilerin güvenilirliğini ölçebilme, objektif olma, verilen karar için plan yapabilme becerisidir.

Sağlıklı karar verebilme becerisi bilişsel bir süreçtir. Bu süreç, seçenekler hakkında ayrıntılı bilgi edinilmesini, edinilen bilgileri sınıflama, önem sırasına koyma, her birinin istekler karşılama olasılığı yönünden irdelenmesi gibi işlemleri gerektirmektedir (Janis, Mann, 1977). Ross (1981)'da etkili karar verilmesi için bir bigilenme sürecinden bahsetmektedir. Yazara göre iyi bir karar vericinin değişik seçenekler için ölçütler belirleyebilme, seçenekler hakkındaki bilgileri özetleme ve en uygun seçeneği belirlemesi gerekmektedir. (Akt: Kuzgun, 1992).

Mann ve arkadaşlarının (1989) ergenlerdeki karar verme yeteneğinin gelişimini inceledikleri oldukça kapsamlı araştırmalarında karar verme yeterliğinin göstergesi olan dokuz öge belirtilmiştir. Bu ögeler; seçim (choice), kavrama (comprehension), yaratıcılık (creativity), uzlaşma (compromise), sonuca gitme (consuentiality), düzeltme (correctness), güvenilirlik (credibility), tutarlılık (cossistency) ve kesin karar (comitment) dir. Seçim yapmak, yeterli ve olgun karar vermenin şartlarından biridir. Kararın kontrolü ve kontrol odağının içselleştirilmesi ise bilişsel ögelerinden biridir. Kişinin kendi bilişsel süreçleri hakkındaki bilgileri, okuma, bellek, problem çözme, irdeleyici düşünme gibi becerilerinin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Karar vermede problem çözme ve yaratıcılık problemin tanımlanmasını, amaçların açıklanmasını içerir. Uzlaşma aşaması kabul edilebilir ideal alternatifleri ve daha az kabul edilebilir alternatifleri ayırt edebilmek, aile ve arkadaşlarla anlaşmazlık durumunda "kabul edilebilir olgun bir çözümde" anlaşmaya varabilmek ve diğer kişilerin görüşlerini alma aşamasıdır. Sonuçlandırma ise seçilen davranışların olası sonuçlarını saptayabilme yeteneğidir. Seçeneklerin seçiminde doğru bilgileri sağlayabilme, önceki bilgileri kontrol etme, karar vericinin esnek stratejiler kullanması problemin çözümünü kolaylaştırmaktadır. Ulaşılan bilgilerin güvenilir olması karar verme yeteneğinde önemli bir yer tutmaktadır. Karar vericinin seçim işleminde kararlı ve tutarlı olması kararın kalitesini etkileyen diğer bir etkidir.

Etkili ve sağlıklı karar verme için bahsedilen bu bilişsel süreçlerin işlenmesi gerekmektedir. Yukarıda anlatılan bilişsel süreçlerin işlememesi, yani kişinin çözümlene yapması gereken bir durumda bilgiyi düzenli araştırmaması ve seçenekleri yeterince incelenmemesi en iyi fikir için yeterince düşünmemesi hızlı ve etkisiz karar vermesine neden olmaktadır.

Sağlıklı karar verme aynı zamanda kaygıdan uzak rahat bir şekilde karar vermeyi gerektirmektedir. Kaygı ve çatışmalar sağlıklı karar verme davranışını güçleştirmektedir. Bir kişide çatışma hali iki veya daha fazla gereksinim doyumu aynı anda sağlanamadığı zaman meydana gelmektedir. Bu da kişinin engellenmesi demektir. Engellenme veya engellenme korkusu kaygıya neden olmaktadır (Morgan, 1982). Tecrübelerin kötü değerlendirilmesi, yanlış inançlar, etkin

olmayan fikrin seçilmesi, yetenekler hakkında yanlış bilgiler yada yetenekleri aşan eylemlerde bulunma isteği sonuçta çabuk ve yanlış karar verilmesine neden olmaktadır (Bynes ve McLenny, 1994).

KARAR VERME BECERİSİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Ergenler gelişim özelliklerinden dolayı ruh yapılarındaki hızlı değişmeler ve dalgalanmalar sonucu seçimlerinde kararsız olabilmektedirler. Ayrıca karar verme becerisi aşamasında özgüven karar vericide olması gereken en önemli özelliklerden birisidir. Ergenlerde özgüven eksikliği, kendilerini ilgilendiren konularda sınırlı fırsat tanımaktan kaynaklanmakta ve ergenlerin genellikle içtepisel (impulsif) karar vermesine neden olmaktadır. (Altug, Özkan, 1995) Ergenlerin karar verme davranışlarını inceleyen, Literatüre bakıldığında bu davranış bazı faktörlerin etkilediği görülmektedir. Brown ve Mann (1990) 12. 15 ve 19 yaşlarındaki ergenleri görev ve sorumluluk bilinci açısından karşılaştırmışlar, 19 yaşındaki ergenlerin 13 yaşa göre daha iyi durumda olduğunu, ayrıca 15 yaş grubunun ikilem durumunda daha çok sayıda seçenekler ürettiklerini belirtmişlerdir.

Ormond, Cherly ve arkadaşlarının (1992) üniversite öğrencileri ile yaptıkları çalışmada genç ve orta ergenleri kişisel kararlar ve mesleki kararlar açısından karşılaştırmışlar, sonuçta daha büyük olan ergenlerin genç ergenlere göre kendileriyle ilgili daha çok bilgiye sahip oldukları ve daha yeterli (competent) karar verdikleri belirtilmiştir. Bynes ve McClenny (1994) ergenlerin ve erişkinlerin "karar verme" davranışlarını karşılaştırdıkları araştırmalarında erişkinlerin ergenlere göre, karar verme aşamasında bilgiyi daha çok araştırdıklarını ve en iyi fikri daha sık seçtiklerini, yetenekleri hakkında daha gerçekçi olduklarını gözlemişler ve erişkinlerin ergenlerden daha iyi karar verdiklerini, karar verirken daha az çaresizlik yaşadıklarını ve öğüde daha az ihtiyaç duyduklarını saptamışlardır.

Denise (1989) ikinci, beşinci ve sekizinci sınıf öğrencilerini kullandıkları karar stratejilerini kullanmaları açısından incelemiş ikinci sınıftaki çocukların karar stratejilerini en az kullandıklarını, buna karşın beşinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin karar verme stratejilerinde daha çok yeterlik gösterdikleri, yani mantıklı davrandıklarını bildirmişlerdir. Bu araştırma sonuçları karar verme becerisinin gelişiminin erken yaşlarda başladığını ve süreklilik gösteren bir işlem olduğunu göstermektedir.

Karar verme becerisini etkileyen bir diğer faktör ise eğitimidir. Mann ve diğerleri (1989) karar verme becerisini geliştirmek amacıyla hazırladıkları kurslarda eğitilen 12-15 yaş arası ergenlerin karar yeteneğinin ve öz saygı düzeylerinin yükseldiği görülmüştür. Hammes ve Duryea (1986) ergenlerin bilişsel gelişimi ve karar vermenin dinamiklerini inceledikleri çalışmalarında, sağlık konusunda eğitim stratejileri geliştirip, bilişsel süreci, dolayısıyla karar verme sürecini hızlandırmaya çalışmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre eğitsel stratejiler belirleyerek öğrencilerin daha ilgili olmaları ve klasik karar verme yetenekleri gelişebilmektedir.

Literatür incelediğinde, ailenin de ergenin karar verme becerisinin gelişmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Brown ve Mann'a (1990) göre karar verme yeteneğinin gelişmesindeki en önemli faktörlerden birisi de aile çevresidir. Aile karar vermede önemli bir laboratuvar olarak değerlendirilmektedir. Ergenler ailenin diğer üyelerini karar verirken gözleyerek, verilen kararların etkilerini görerek, aile içindeki etkileşimin kararları nasıl etkilediğini öğrenerek ve kendileriyle ilgili seçimleri yaparken cesaretlendirilerek öğrenmektedirler. Wilks (1980) ergenlerin kararlarında, arkadaşlarının ve ailenin önemini araştırdığı çalışmasında, ergenleri annelerinin kendi cinsiyetlerindeki arkadaşlarına oranla daha önemli olduğunu saptanmıştır. Ebeveynlerin bütün arkadaşlardan daha önemli fakat problemlerin sıklıkla yakın arkadaşlarla paylaşıldığını birçok alanda ergenlerin ebeveynlerinin fikirleri ile arkadaşlarının ergenlerin kararlarını önce ana-babalar sonra aynı cinsiyetten arkadaşlar ve daha sonra diğer arkadaşların etkilediği belirtilmiştir.

Eldelekliloğlu (1996) demokratik, otoriter ve koruyucu ana-baba tutumlarıyla karar verme becerisi arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, demokratik aile ortamının etkili karar verme açısından en uygun aile ortamı olduğunu, koruyucu ve otoriter ailede büyüyen ergenlerin bu beceriyi geliştiremediklerini ve karar verme durumunda ya kararsız kaldıklarını ya da içtepsel karar vermeye eğilimli olduklarını gözlemiştir.

SONUÇ

Karar verme becerisinin gelişmesi bugün psikolojik danışma yardımının hedeflerinden birisidir. Çünkü ergenlik döneminde verilen okul, arkadaş, meslek seçimi gibi kararlar hayati önem taşımakta, ergenin daha sonraki yaşamında da toplum içindeki yerini ve alt kültürünü belirlemektedir. Diğer taraftan da bu tercihler yapıldıktan sonra geriye dönmek oldukça zordur. Bu konuyla ilgili olarak yapılan araştırmalar incelendiğinde, etkili karar vermenin bir beceri olduğu ve bu becerinin zaman, uygun aile ortamı ve eğitimle artabileceği anlaşılmıştır. A.B.D., İngiltere, Avustralya'da ergenlerin karar verme yetkinliğini artırmak üzere eğitim programları hazırlanmış ve bu programların uygulanması ile olumlu sonuçlar alınmıştır. Bu bilgiler ışığında ülkemizde de okullarda rehberlik servislerinde ergenler için bu beceriyi geliştirecek eğitim programları hazırlanabilir ve bu becerinin küçüklükten itibaren demokratik destekleyici aile ortamlarda gelişebildiği aile rehberliği yoluyla ailelerce anlatılabilir.

KAYNAKLAR

1. ALTUG, F.B., Özkan, İ. (1995). Bilişsel süreçlerin gelişimi. *Psikiyatri Bülteni*, 4 (12), 58-64.
2. BROWN, J., Mann, L. (1990). The relationship between family structure and process variables and adolescent decision making. *Journal of Adolescence*, 13, 24-37.

3. BRYNES, J.P., McClenny, B. (1994). Decision making in young adolescents and adults. *Journal oaf Experimental Child Psychology*, 58, 359-388.
4. DENİSE, D.A. (1989). Developmental model and workin-memory analysis of children's decision making. *Dissertation Abstracts İnternational*, Ankara.
5. ELDELEKLİOĞLU, J. (1996) Karar verme stratejileri ve ana-baba tutumları arasındaki ilişki (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
6. HAMES. M.J., Duryea, E.J. (1980). Cognitive development and the dynamics of decision making among adolescents. *Journal of School Heart*, 56, 224-226.
7. JANİS, L., Mann L. (1977). *Decision Making A Psychological Analysis of Conflict Choice and Comitmert*. New York.
8. KUZGUN, Y. (1992). Karar stratejileri ölçeği geliştirilmesi ve standardizasyonu. VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
9. MANN, L., Harmoni, R., Power, C. (1989). "Adolescent decision making: the development of competence". *Journal of Adolescence*, 12, 265-278.
10. MORGAN, C.T. (1982). *Psikolojeye Giriş Ders Kitabı*. Hacettepe Üniversitesi Psikoloji bilim Yayınları, Ankara.
11. ORMAND, Cheryl. (1991). A Metacognitive analysis of decision making in adolescence. *Journal of Adolescenc*, 14 (3), 275-91.
12. WİLKS, J. (1986). "The relative importance of parents and friends in adolescent decision making". *Journal of Youth and Adolescence*, 15 (4).